

skildringen en varme, der gør, at man læser den lille bog med fornøjelse, om end man både her og der kan sætte fingeren på fejl og mangler.

Efter et indledende kapitel med uddrag af gamle præsteberetninger m. m. og redegørelse for betydningen af sognenes navne, deres landeveje og vandløb, gårdenes bygninger, besætningerne, landbruget, plantning m. m. kommer afsnit om præsteembedet og kirkerne, skolevæsen og fattigvæsen, præster og præstekoner samt degne, stedlige sogn og endelig to gamle gårdes historie, Hoven mølle, hvorfra forfatterens hustru stammer, og Omvraa Enestedgård, hvorfra han selv har sin oprindelse, og som har været en gård på over 4000 td. land eller en syvendedel af det gamle S. Omme sogn.

Bogen er meget velskrevet. Forfatteren forstår at finde rammende udtryk, f. eks. den morsomme bemærkning om præstens store kulturelle betydning i fortiden: det var ham, der »forestod ledelsen, ikke blot af kirkevæsenet, men også af skolevæsenet og socialvæsenet. Det var ham, det kgl. kancelli henvendte sig til om indberetninger og betænkninger fra sognene; han var både sogneråd og sekretær for begge sogne — rundt regnet fra Harald Blåtand til Frederik den Syvende«.

Men fejl og mangler er der en del af. Under læsningen af afsnittet om landbrugsforholdene sukker man efter en indgående og dog fattelig redegørelse til lokalhistorikeres brug for begreber som »herlighed« og »bondeskyld« og de problemer, der knytter sig til dem, en redegørelse, der skulle omfatte begge begreberne, men for øvrigt kunne formes i lighed med den retshistoriske studie om »Begrebet Herlighed efter dansk Ret«, som politifuldmægtig H. Schlanbusch har offentliggjort i »Fra Ribe Amt« 1937, og som burde kendes af alle lokalhistorikere.

Forfatterens sproglige forklaringer er ikke uangribelige. Ordet skriftemål forklares f. eks. således, at grundbetydningen af denne — unægteligt mærkelige — benævnelse på en syndsbeholdelse er at få et ord af den hellige skrift forelæst. Det er uhistorisk. Ordet kommer af at skrive, foreskrive, bestemme, nemlig en kirkebod. Underligt nok kommer forfatteren til at blande skriftemål sammen med indledning af kirkegangskone, hvilket er noget helt andet.

En bedre benyttelse af Wibergs præstehistorie ville have været heldig for afsnittet om præsterne. »Kronens Skøder« burde have været anvendt. Et blik her ville have vist forfatteren, at S. Omme og Hoven kirker ikke som af ham formodet er solgt fra kronen ca. 1710—11. Nej, S. Omme kirke blev solgt 1697 og Hoven i 1698. Endelig kan det tilføjes, at den byfoged, der nævnes side 75, skal være den kendte reskriptsamler byfoged Fogtman i Varde.

Det lille skrift er en udvidelse af forfatterens afhandling »Fra min Hjemegns Omvraa, Sdr. Omme Sogn« i »Vejle Amts Aarbog« 1937. »Et lokalhistorisk bidrag« kalder forfatteren sin bog, og som sådant vil den trods sine skrøbeligheder have betydning, indtil den engang afløses af en fyldigere sognehistorie.

Carl Lindberg Nielsen.

Otto Norn: Christian III's Borge. I—II. Selskabet til Udgivelse af danske Minde-mærker. (I kommission hos Andr. Fr. Høst & Søn).

Da Danmark efter reformationens gennemførelse 1536 for alvor gled ind i renaissancens tidehverv, blev dørene åbnet for en stil, der endnu den dag i dag er med til at sætte præg på vor kultur. Studiet af denne periode er i stadig udvikling. Der er endnu meget, der venter på en grundlæggende behand-

ling, og de sider af renaissance, der allerede er udførligt skildret, vil ved fortsatte studier kunne afvindes nye træk.

Som et indgående bidrag til en væsentlig side af renaissancekulturen foreligger Otto Norns disputats om Christian den 3.s borge, et arbejde, der bygger på omfattende studier og giver ikke blot en række detailundersøgelser, men også et helhedsbillede af denne side af tidens kultur.

Da Christian den 3. i 1536 havde fået magten i Danmark, blev han stillet over for uundgåelige vanskelige opgaver. En af de mest påtrængende var at sikre den nye magt. Den forudgående borgerkrig havde vist, at det var nødvendigt for kongen at støtte sig til ydre magtmidler, hvis han skulle gennemføre sin egen politik; de økonomiske forhold satte, i hvert tilfælde i de første år, grænser for, hvad der kunne bygges. Det var naturligt, at de nye bygninger blev præget af den moderne stil. Christian den 3.s udbedringer og nybygninger af de kongelige slotte er således bestemt af militære grunde, økonomiske hensyn og kunstneriske aspirationer.

Store arbejder blev udført i Nørrejylland. I næsten hele sin regeringstid byggede kongen på Koldinghus. Sydfløjen, østfløjen med porten og den østre ende af nordfløjen er opført af ham. Det var ikke militære hensyn, der her var bevæggrund, men kongen ønskede en bekvem bolig, og det middelalderlige slot blev derfor udvidet, så det passede til hoffets øgede krav. Anderledes med Riberhus. Her var det forsvaret, der var motivet. Nu er kun slotsbanken tilbage, men en undersøgelse har vist, at man først og fremmest har foretaget forbedringer, så slottet blev bedre i stand til at udholde en belejring, medens arkitekturen i kongens øjne har været mindre væsentlig. Bortset fra almindelig vedligeholdelse og forbedring har Skanderborg slot ikke været underkastet større ændringer i Christian den 3.s tid, men Randers fik en omfattende udbedring af sin befæstning, muligvis fordi grevefejdens kampe havde belært om byens betydning. Foruden grave havde staden også volde og mure med et par småtårne, og til denne befæstning sluttede Dronningborg sig, det gamle franciskanerkloster, der ved Mogens Gøyes død 1544 kom til kronen. Skæbnen har været så ublid mod denne bygning, at man ikke kan udtale sig nærmere om den, til gengæld er der bevaret adskilligt af Aalborghus. Det gamle slot, der gik til grunde i grevefejden, lå i den søndre del af byen. Stedet var ikke fordelagtigt, og det er forståeligt, at man foretrak at bygge en helt ny fæstning ud mod Limfjorden. Lige efter 1536 begyndte man på opførelsen, og for at lægge slottet frit måtte adskillige boder i byen rives ned. Anstrengelserne førte dog ikke til noget, arbejdet blev indstillet, fordi man ikke kunne skaffe drikkevand uden gennem render, der let kunne afbrydes under en eventuel belejring.

På øerne blev der gennemført store arbejder på Nyborg slot, samtidig med at byen fik en ny befæstning. Ligeledes fik København sine volde udbedrede. Ligesom det middelalderlige Nyborg slot indgik i det nye anlæg, brugtes den gamle kongsgård i Malmø som grundlag for det nye Malmøhus. Derimod var Landskrona slot et helt nyt anlæg. Baggrunden for hele denne virksomhed har mere været militære overvejelser end ønsket om at forskønne de gamle slotte. Og fæstningerne har lige så meget været rettet mod indre som ydre fjender.

Otto Norns arbejde er i første række arkitekturhistorisk (og det er sikkert den side af emnet, der har hans største interesse), men bogen tager også hensyn til andre sider af stoffet. Det påvises, at Christian den 3. var beskeden i sine krav til hofstatens og sin egen bekvemmelighed, men at han alligevel ikke kunne nøjes med et enkelt residensslot, fordi rigets styrelse i middelalderen krævede mange rejser, og man derfor måtte sørge for herberg forskel-

lige steder i landet. Den gamle middelalderlige skik, at kongen var uden residens og styrede riget gennem personlige rejser, har således været med til at forme byggeplanerne. Tiden har ikke været disse arbejder gunstig, og de følgende kongers byggelyst har for en stor del udslettet, hvad Christian den 3. rejste.

I høj grad har slottene været præget af at være bygget i en urolig tid, da man havde krigens uhygge på nærmeste hold, og mure, volde og grave indgår som en selvfølge i arkitekturen. Fæstning og slot havde endnu ikke skilt sig fra hinanden, men dannede en enhed, som ikke blot traditionen, men også hensynet til forsvaret gjorde det vanskeligt at skille. På denne tid begynder man dog at sondre mellem de to typer, og skildringen af denne udvikling hører til det mest fængslende i bogen, men selv om man har bygget med gavle og andet, der markerede den nye stil, har det været en ret udvendig dekoration, og endnu på denne tid har leveformerne og kravene til bekvemmelighed ikke adskilt sig meget fra middelalderens fordringer.

Mellem Christian den 3.s arkitekter eller bygmestre dvæler forfatteren særligt ved Morten Bussert. Han synes at have fået en efterfølger i en mester Jacob. En af de sidste bygmestre under Christian den 3. var Hercules von Oberberg. Desværre er det vanskeligt at følge de enkelte navne og gøre rede for deres arbejder rundt om i landet. Så meget er dog sikkert, at Morten Bussert har haft en meget stor betydning for tidens bygningskunst.

Otto Norns bog viser, hvor mange uløste problemer der endnu knytter sig til denne side af tidens kultur, men det fremgår også af den, ad hvilke veje man skal nå frem. Ved en tålmodig fordybelse både i de rester, der er bevaret af selve slottene, og i den arkivalske og litterære overlevering er der nået et resultat, på hvilket man kan bygge videre. Særlig kan der her gøres opmærksom på, at Otto Norns bog indirekte kaster et lys over de samtidige adelsslottene. Man er i nutiden mere tilbøjelig til at fæste sig ved de arkitektoniske værdier hos dem og glemmer ofte, at de også var borge og beregnede på at give ejeren tryghed i kamptider. Men allerede under Christian den 3. blev de militært distanceret af de kongelige slotte, hvis styrke viste, hvor magten lå.

Med rette betoner Otto Norn, at man dengang som nu byggede for at tilfredsstille et praktisk behov, og at man ved at anlægge dette synspunkt lettere vil kunne forstå den udvikling, der fandt sted, og som dannede grundlaget for den langt rigere byggeperiode under Frederik den 2.

Helge Søgaard.

Erik Kroman: Privatarkiver før 1660 i Rigsarkivet. (Vejledende Arkivregistraturer VIII. Udgivet af Rigsarkivet). I kommission hos Munksgaard. 1948. 188 s.

I de senere år er der af Rigsarkivet blevet udgivet en række fortegnelser over Rigsarkivets og landsarkivernes indhold, publikationer, som enhver historiker hilser med glæde, fordi de i så høj grad letter oversigten over det omfattende historiske kildemateriale, som findes i vore offentlige arkiver. Den oversigt over privatarkiver før 1660, som nu er blevet udgivet ved arkivar, dr. phil. Erik Kroman, vil sikkert vise sig at være en af de nyttigste af alle de otte bind »Vejledende Arkivregistraturer«.

Udgaven er, som det var at vente, mønsterværdig; vi får ikke blot oplysning om navnene på de personer, hvis arkiver er bevaret, men der gives også en kort oversigt over arkivernes indhold, og alle private brevskrivere specificeres. Da